

EKISH MUDDATLARI VA ME'YORLARINING BAHORGI YUMSHOQ BUG'DOY NAVLARI HOSILDORLIGIGA TA'SIRI

Jabborov Farrux Bo'riyevich,
Qarshi davlat texnika universiteti katta o'qituvchisi,
ORCID ID: 0009-0001-2553-1890.

Annotatsiya. Ushbu maqolada Qashqadaryo viloyatining Qarshi tumanidagi bo'z tuproqlar sharoitida bahorgi yumshoq bug'doy navlarining hosildorligiga ekish me'yorlari va muddatlarining ta'siri ta'kidlangan. Tadqiqot olib borish natijasida olingan don hosiliga matematik statistik ishlov berilganda tajriba xatoligi juda past bo'lganligi aniqlangan.

Kalit so'zlar: Bahorgi bug'doy, nav, don, muddat, me'yor, hosildorlik, eng kichik muhim farq, tajriba hatoligi, sentner, gektar.

Аннотация. В данной статье рассматривается влияние критериев и сроков посева на урожайность сортов мягкой яровой пшеницы в условиях сероземов Каршинского района Кашкадарьинской области. Отмечено, что при математической статистической обработке урожая зерна, полученного в результате исследований, погрешность эксперимента оказалась весьма низкой.

Ключевые слова: Яровая пшеница, сорт, зерно, период, критерий, урожайность, наименьшая существенная разница, ошибка опыта, центнер, гектар.

Abstract. In this article, the effect of planting standards and timings on the productivity of spring soft wheat varieties in the conditions of gray soils in Karshi district of Kashkadarya region is highlighted. It was stated that when the grain yield obtained as a result of conducting the research was subjected to mathematical statistical processing, the reliability of the experiment was very low.

Keywords: Spring wheat, variety, grain, term, norm, yield, least significant difference, experimental error, quintal, hectare.

Kirish. Bugungi kunda dunyo bo'yicha 340 mln gektar maydonga boshqoli don ekinlari yetishtiriladi, shundan 57,8 mln. ga yoki 17 foizini bahorgi yumshoq bug'doy tashkil etadi. Jahon bozorida har yili 90-100 mln. tonnadan ziyodroq bug'doy doni chet-mamlakatlarga eksport qilinsa, shundan 10-15 % bahorgi bug'doy doni hissasiga to'g'ri keladi [7]. Shu sababli, har bir mintaqalarning tuproq-iqlim sharoitlaridan kelib chiqib, bahorgi bug'doyning turli xil muddatlarda va meyorlarda ekish, yetishtirishda qisqa davrda hosil beradigan navlarni tanlash orqali uning hosildorligi hamda sifatiga ta'sirini aniqlash davomida iqtisodiy jihatdan samarali bo'lgan agrotadbirlarni ishlab chiqish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Respublikamiz qishloq xo'jaligi tizimi bugungi kunda tubdan yangilanmoqda. Qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish, tarkibiy o'zgartirishlarni chuqurlashtirish, ishlab chiqarishni muttasil rivojlantirish, mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini yanada mustahkamlash, ekologik toza mahsulot ishlab chiqarishni kengaytirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shuningdek, respublikamizda chorvachilikni jadal rivojlantirishda ozuqabop ekin maydonlarini tashkil qilishda tariq ekini yetishtirish agrotexnikasini takomillashtirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Mazkur dissertatsiya ishi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 17 fevraldagi «Qishloq xo'jaligida yer va suv resurslaridan samarali foydalanish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5742 sonli farmoni va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 24 sentabrdagi 806-son «Boshqoli don yetishtirishdagi klaster tizimini bosqichma-bosqich joriy etish orqali yuqori hosildorlikni ta'minlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» qaroriga doirasida bajariladi. Respublikamizning janubiy Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlari sug'oriladigan yerlarida bahorgi yumshoq bug'doy navlaridan yuqori va sifatli don hosilini yetishtirishga doir ilmiy tadqiqotlar bugungi kunga qadar yetarlicha olib borilmagan [3].

Ko'pgina hollarda tadqiqot ishlarimizni rivojlangan davlatlarlar tajribasiga tayangan holatda yoki XX asr tadqiqotlariga asoslab amalga oshiramiz. Ammo, o'zimizning ajdodlarimizning olib borgan bilib va qo'nikmalaridan juda kam holatda foydalanamiz. Bizning yashab istiqomat qiladigan zaminimizda azal-azaldan dehqonchilik qilinib, boy tajribaga egadir. Jumladan, Geograf olim Istaxriy ta'kidlashicha, VII asrda Qashqadaryoning o'ng tomonidagi Yerqo'rg'on va Shulluktepa (Hozirgi Qarshi shahri) shahristoni atrofida asosan lalmi dehqonchilikka ixtisoslashgan serunum yerlar hisoblanib, turli xil donli va boshqa ekinlar ekib yetishtirilganligi ta'riflangan[1].

Movarounnahrda o'rta asrlarda tabiiy ofatlar bo'lgan yillari donli ekinlarni kech muddatlarda yetishtirish madaniyati rivojlangan bo'lib, qisqa muddatda don yetishtirish bo'yicha o'ziga xos agrotadbirlar ishlab chiqilib, holini non va non mahsulotlarga bo'lgan talabi qondirilgan [2].

Yuqoridagi ma'lumotlarga tayangan holatda, shuni ta'kidlash joizki, yetizing tuproq-iqlim sharoitlarimizda bahorgi muddatlarda don yetishtirish mumkin. Shu bois, respublikamizning janubiy mintaqasi Qashqadaryo viloyatining och tusli bo'z tuproqlar sharoitida bahorgi yumshoq bug'doyning «Navro'z», «Parvoz» va «Janub gavhari» navlarini turli hil muddat va me'yorlarda ekib o'rganishni maqsad qildik.

Materiallar va uslublar. Tadqiqot ishlari Janubiy dehqonchilik ilmiy-tadqiqot instituti markaziy tajriba uchastkasida olib borildi. Tadqiqotlarda bahorgi bug'doyning «Navro'z», «Parvoz» va «Janub gavhari» navlari 10 fevral, 20 fevral va 1 mart sanalarida 3,0 mln. dona, 3,5 mln. dona va 4,0 mln. dona unuvchan urug' hisobida ekib o'rganildi.

Fenologik kuzatish, hisob va tahlillar Umumittifoq O'simlik-shunoslik ilmiy-tadqiqot instituti uslubi va Dala tajribalarni o'tkazish uslublar bo'yicha olib borildi.

Barcha fenologik kuzatuvlar tajribaning I-III takrorlanishlarning

barcha variantlarida 1 m² hajmda belgilangan 3 nuqtada olib borildi.

Natijalar va munozara. Tadqiqot davomida tajriba maydonida ekilgan bahorgi bug'doyning «Navro'z», «Parvoz» va «Janub gavhari» navlari hosildorligiga ekish me'yori va muddatlarining hosildorligiga ta'siri aniqlandi. Olingan natijalarga ko'ra, birinchi muddatda (10.02.2023) 3; 3,5; 4 mln. dona me'yorida ekilganda «Parvoz» navida don hosildorligi 31,2; 33,3; 33,5 s/ga, «Navro'z», navida don hosildorligi 32,2; 33,8; 32,9 s/

ga va «Parvoz», navi 3; 3,5; 4 mln. dona me'yorida ekilganda, don hosildorligi 35,1; 36,4; 33,9 s/ga tashkil qilganligi aniqlandi (1-jadval).

Ikkinchi muddatda (20.02.2023) 3; 3,5; 4 mln. dona me'yorida ekilganda «Parvoz» navida don hosildorligi 27,7; 29,2; 30,1 s/ga, «Navro'z», navida don hosildorligi 28,6; 29,9; 29,7 s/ga va «Parvoz», navi 3; 3,5; 4 mln. dona me'yorida ekilganda, don hosildorligi 29,4; 32,6; 30,4 s/ga tashkil qilganligi aniqlandi (2-jadval).

1-jadval

Bahorgi bug'doy hosildorligiga ekish muddat va me'yorlarining ta'siri
(JDITI ning tajriba maydoni, 2023 yil. Birinchi muddat)

№	Ekish muddati	Ekish me'yori	Nav nomi	Hosildorlik, s/ga			O'rtacha
				Qaytariqlar			
				I	II	III	
1	10.02.2023	4 mln. dona/ga	Parvoz	32,4	30,1	31,1	31,2
2			Navro'z	32,2	32,2	32,1	32,2
3			Janub gavhari	33,6	36,7	35,1	35,1
4		3,5 mln. dona/ga	Parvoz	33,7	32,4	33,7	33,3
5			Navro'z	33,5	34,0	34,0	33,8
6			Janub gavhari	36,1	36,8	36,2	36,4
7		4 mln. dona/ga	Parvoz	32,9	34,0	33,6	33,5
8			Navro'z	32,7	32,9	33,0	32,9
9			Janub gavhari	33,4	34,4	33,8	33,9
Tajriba xatoligi Sx							0,452
O'rtacha xatolikning farqi Sd							0,639
Eng kichik muhim farq (05) s/ga							1,309
Eng kichik muhim farq (05) %							3,899
Standartdan og'ishi S							0,782
Variatsiya koeffitsiyenti Sv %							2,329

2-jadval

Bahorgi bug'doy hosildorligiga ekish muddat va me'yorlarining ta'siri
(JDITI ning tajriba maydoni, Ikkinchi muddat 2023 yil)

№	Ekish muddati	Ekish me'yori	Nav nomi	Hosildorlik s/ga			O'rtacha
				Qaytariqlar			
				I	II	III	
1	10.02.2023	4 mln. dona/ga	Parvoz	27,3	28,2	27,6	27,7
2			Navro'z	28,2	29,0	28,7	28,6
3			Janub gavhari	28,6	30,1	29,4	29,4
4		3,5 mln. dona/ga	Parvoz	29,9	27,3	30,5	29,2
5			Navro'z	30,8	28,8	30,1	29,9
6			Janub gavhari	31,5	33,7	32,7	32,6
7		4 mln. dona/ga	Parvoz	29,4	30,9	30,1	30,1
8			Navro'z	29,8	29,8	29,6	29,7
9			Janub gavhari	30,7	30,2	30,4	30,4
Tajriba xatoligi Sx							0,516
O'rtacha xatolikning farqi Sd							0,730
Eng kichik muhim farq (05) s/ga							1,497
Eng kichik muhim farq (05) %							5,031
Standartdan og'ishi S							0,894
Variatsiya koeffitsiyenti Sv %							3,006

Bahorgi bug'doy hosildorligiga ekish muddat va me'yorlarining ta'siri
(JDITI ning tajriba maydoni, Uchinchi muddat, 2023 yil)

№	Ekish muddati	Ekish me'yori	Nav nomi	Hosildorlik s/ga			O'rtacha
				Qaytariqlar			
				I	II	III	
1	10.02.2023	4 mln. dona/ga	Parvoz	25,6	27,2	26,4	26,4
2			Navro'z	26,2	28,1	27,2	27,2
3			Janub gavhari	27,5	29,4	28,4	28,4
4		3,5 mln. dona/ga	Parvoz	26,0	29,6	27,7	27,8
5			Navro'z	26,9	29,3	28,0	28,1
6			Janub gavhari	28,5	32,5	30,9	30,6
7		4 mln. dona/ga	Parvoz	28,2	29,7	29,1	29,0
8			Navro'z	26,4	28,7	27,5	27,5
9			Janub gavhari	28,1	29,0	31,7	29,6
Tajriba xatoligi Sx							0,459
O'rtacha xatolikning farqi Sd							0,649
Eng kichik muhim farq (05) s/ga							1,330
Eng kichik muhim farq (05) %							4,701
Standartdan og'ishi S							0,794
Variatsiya koeffitsiyenti Sv %							2,809

Uchinchi muddatda (02.03.2023) 3; 3,5; 4 mln. dona me'yorida ekilganda «Parvoz» navida don hosildorligi 26,4; 27,8; 29 s/ga, «Navro'z», navida don hosildorligi 27,2; 28,1; 27,5 s/ga va «Parvoz», navi 3; 3,5; 4 mln. dona me'yorida ekilganda, don hosildorligi 28,4; 30,6; 29,6 s/ga tashkil qilganligi aniqlandi (3-jadval).

Olib borilgan tadqiqotlarda bahorgi bug'doy hosildorligiga ekish meyorlari va muddatlari ta'sir etadi. Ayniqsa, ekish muddatlari ta'sirining bo'lishi tuproq-iqlim sharoitlaridan kelib chiqishi bo'yicha mulohaza yuritadigan bo'lsak, Qarshi tuman sharoitida fevral oyining ikkinchi o'n kunligidan boshlab o'simliklarning o'sishini ta'minlovchi harorat maqbul bo'lishidir. Bundan tashqari, bahorgi

bug'doyning o'suv davri oldin boshlanib, may oyida bo'ladigan havoning keskin isishigacha don to'lishi nisbatan yuqori bo'ladi.

Endi ekish me'yorlarining hosildorligiga ta'siri bo'yicha fikr yuritadigan bo'lsak, Bunda ekish me'yorlari bo'yicha ekilgan urug' qanchalik ko'p unib chiqsa har bir o'simlikning oziqa maydoni qisqarib boradi. Oziqa maydonining qisqarishi o'simlikning quruq modda to'planishiga salbiy ta'sir qiladi. Shuningdek, ta'sir doirasi tuproq iqlim sharoitiga bog'liq.

Xulosa. Qashqadaryo viloyati Qarshi tumani tuproq iqlim sharoitlarida bahorgi muddatda yumshoq bug'doyning janub gavhari navi boshqa navlarga nisbatdan hosildorligi yuqori bo'lishi muddat va me'yorlari bo'yicha ustunlik qilgan.

ADABIYOTLAR:

1. Marsel Brion. Menkim, sohibqiron – Jahongir Amir Temur. / Toshkent "Yangi asr avlodi", – 2021. – 572 b.
2. Rtveladze E., Sulaymonov R., Buryakov Y., Sa'dullayev A., Mavlonov O., Xasanov A., Yusupova M., Rajabov Q., Gyul E., Saidov A., Erkeyev A., Jo'raqulov O., Qodirov M., Jumayev A., Omelchenko A., Uvatov U., Rajabova N. (2010). Qarshi 2700. Ma'naviyat.
3. R.O.Oripov N.X Xalilov "O'simlikshunoslik" \ Toshkent 2006 y.
4. O'zPITI. (2007). Dala tajribalarni olib borish uslublari. «ALBIT» MCHJ.
5. Доспехов Б.А. Методы полевого опыта – М.: Агропромиздат, 1985. – 255 с.
6. Турдиева, Н. (2016). Совершенствование технологии выращивания твердой пшеницы в Зарафшанской долине. Каталог авторефератов, 1(1), 1-70.
7. <https://hozir.org/jahon-qishloq-xo'jaligiga-umumiy-tarif.html?page=2hozir.org>